

Verslag bijeenkomst 'salon der verdieping' op vrijdag 27 november

Verslag: Op 25 september bespraken we de 1^e vraag 'wat kan ik weten', naar de opvatting van Nietzsche. Hij komt dan tot een soort eindconclusie, nl. **dat er geen feiten bestaan, enkel interpretaties**. Daarmee eindigt ook het inhoudelijk deel van het verslag van 25 september.

Aan de conclusie liggen een aantal argumenten ten grondslag. Zo speelt de beperktheid van taal een rol. Beperktheid door de algemeenheid van begrippen, door structuur van een taal en door de dynamiek van de werkelijkheid: 'alles verkeert in een staat van voortdurende wording, inclusief wijzelf'. Nietzsche gebruikt ook historische argumenten. Maar het belangrijkste is toch wel de visie die Kant heeft ontwikkeld als antwoord op de vraag 'wat kan ik weten'. Dat antwoord neemt Nietzsche met enige kanttekeningen over. Het antwoord van Kant komt in onze bijeenkomst van 27 november opnieuw uitvoerig aan de orde. Voor Kant is het bedoeld als een algemeen geldig antwoord op de vraag: hoe en wat kan de mens weten? Hij bedoelt dus niet zozeer het psychologische feit dat wij aan onze waarneming weer een eigen interpretatie verbinden. Dit laatste is alleen mogelijk, omdat wij voorafgaand aan onze interpretatie een beeld van de werkelijkheid scheppen. Dit voorafgaande is het oogmerk van Kant.

Om het belang hiervan in het kader van Nietzsche te onderstrepen – en omdat dit in het algemeen als een belangrijke bijdrage aan de filosofie wordt gezien – neem ik in dit verslag nog even de ruimte om een en ander nader toe te lichten.

Toelichting op Kant.

Kant schreef onder meer drie kritieken:

- kritiek van de zuivere rede; (wat kan ik weten?)
- kritiek van de praktische rede; (hoe moet ik handelen?)
- kritiek van de oordelende rede.

We beperken ons tot de kritiek van de zuivere rede oftewel een antwoord op de vraag: **Wat en hoe kan ik weten/kennen?**

Voor kennen/weten zijn volgens Kant **allereerst** twee zaken nodig: zintuiglijk materiaal van buitenaf en een ordeningsprincipe van binnenuit. Die samen vormen het beeld van de werkelijkheid zoals we die kennen. Dat ordeningsprincipe is de menselijke rede/het brein. Dat beeld wordt dus **door de menselijke rede** gecreëerd. Dat is een kernfunctie van de menselijke rede. Wij zien dus de werkelijkheid buiten ons op de wijze waarop de rede deze werkelijkheid in ons ordent. Op de wijze van Kant gezegd. Wij zien de wereld zoals die aan ons verschijnt, of anders gezegd: zoals die wereld in ons brein oplicht.

Hoe die wereld echt is – anders of niet anders – we weten het niet, want we kunnen de bril niet afzetten. Werkelijkheid is dus **menselijke** werkelijkheid en kennis is dus **menselijke** kennis.

En omdat we dus twee elementen nodig hebben om tot een waarneming te komen, nl. èn rede èn zintuiglijk materiaal, **daarom** kan kennis alleen maar betrekking hebben op iets dat op een of andere wijze door de zintuigen waar te nemen is, desnoods met de meest geavanceerde techniek... maar toch! Kennis en daarmee ook wetenschap is dus beperkt tot de zintuiglijke wereld. Alleen daarover kunnen zinvolle (bewijsbare) uitspraken worden gedaan!

Alles wat verder gaat dan de zintuigen, de metafysica of het bovennatuurlijke, onttrekt zich dus aan de mogelijkheden van de menselijke rede. Wij kunnen er vanuit het oogpunt van kennis niets zinnigs over zeggen! Of God bestaat valt niet te bewijzen, net zo min als het tegendeel. **Hoe ordenen we?**

1. De zintuigen leveren ons 'Anschauungen'. Allereerst zijn dit gewaarwordingen (geur, smaak....) **Deze gewaarwordingen worden altijd geordend in ruimte en tijd** (Anschauungsformen), die dus werkzaam zijn vanuit de zuivere rede, ofwel het zijn aangeboren functies van het menselijk verstand (**a priori - aangeboren**). Een voorwerp (een roos) is niet waarneembaar zonder dat ruimte-element en mocht je dat abstraheren dan verdwijnt ook de roos. Zo ook de tijd. Wiskunde, logica, rekenen zijn vormen van kennis gebaseerd op onze a priori vermogens.

2. Het verstand vormt vervolgens uit de Anschauungen **de begrippen** en is dus daarbij op de zintuigen aangewezen. Zoals bij de zintuiglijke waarneming de aanschouwingsvormen van tijd en ruimte de gewaarwordingen ordenen, zo vormt het verstand verder het materiaal dat de zintuiglijkheid – als geheel genomen – ons aanlevert. Het verheft dit ruwe materiaal tot begrippen en verbindt de begrippen tot oordelen (logica). Bijvoorbeeld: deze hond is bruin. Hoe komt het verstand tot begrippen? Begrippen komen tot stand uit de verbinding van 'het zintuiglijk beeldmateriaal' met de categorieën, die ook van nature (**a priori**) in het verstand aanwezig zijn. Een voorbeeld hiervan is de causaliteit: oorzaak en gevolg. Dat is een aangeboren functie van het verstand (bij de mens) en dat geldt ook voor de andere categorieën (12 in totaal). Kant ontleent deze categorieën aan Aristoteles. Ik som ze op in de vorm van oordelen:

- Algemeen: alle mensen zijn sterfelijk
- Bijzonder: sommige sterren zijn planeten
- Individueel: Kant is wijsgeer
- Bevestigend: deze roos is rood
- Ontkennend: die roos is niet roos

- Oneindig: deze roos is niet-geurend
- Onvoorwaardelijk: deze driehoek heeft een rechte hoek
- Voorwaardelijk indien een driehoek een rechte hoek heeft, zijn de beide andere hoeken scherp
- Uitsluitend een driehoek is of rechthoekig, of scherphoekig, of stomphoekig
- Vermoedend de roos kan vandaag opengaan
- Bewerend de roos zal vandaag opengaan
- Noodzakelijk de roos moet vandaag opengaan

Bovenstaande oordelen kunnen wij dus a priori inzien.

Welke stappen zet het verstand vervolgens in zijn poging om grip te hebben op de werkelijkheid? (zie ook Størig, Geschiedenis van de filosofie),

Stap 3: de menselijke rede ordent de oordelen uit het verstand tot nieuwe oordelen, daarna tot redeneringen of argumenten en dit kan gepaard gaan met een toenemende abstractie. Bijvoorbeeld: de conclusie van een redenering: mens en hond behoren tot de orde van levende wezens.

Stap 4: verstand en rede zijn er op uit om orde te scheppen. Die orde hebben we nodig om te kunnen (over)leven. Het brein heeft ten slotte een aantal **regulatieve ideeën** die onze kennis verder ordent. Bijvoorbeeld: de idee ziel, of de idee wereld of de idee God. De idee wereld kan als ordeningspunt dienen voor allerlei kennis/opvattingen/ideeën over de kosmos....

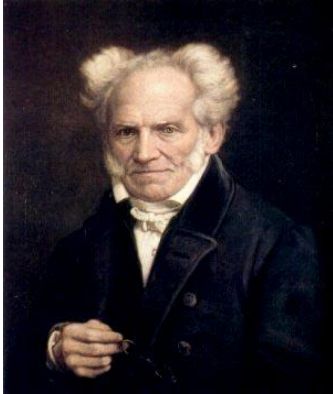
Hebben we Kant nu in de knip. Ja, eigenlijk wel en dan de Kant van de eerste Kritiek. Om het voor onszelf verder duidelijk te maken: Kant bewees dat **a priori synthetische oordelen** mogelijk zijn. Een bewijs dat de rede uit zichzelf met behulp van de categorieën een scheppende kracht heeft.

A priori en a posteriori

Kant introduceert een belangrijk onderscheid, namelijk het onderscheid tussen 'a priori' en 'a posteriori'. A priori kennis = kennis die onafhankelijk van de ervaring tot stand komt (aangeboren of meegekregen) A posteriori kennis = ervaringskennis: uit de waarneming stammend. Ervaringskennis is synthetisch. Deze oordelen stammen uit de waarneming: deze zwaan is wit. Dat voegt iets toe. Kant voegt hieraan dus toe dat a priori synthetische oordelen mogelijk zijn, Voorbeelden van '**Synthetische uitspraken a priori**' zijn wiskundige stellingen zoals de stelling van Pythagoras De geldigheid van deze stelling wordt niet op grond van ervaring of empirisch onderzoek bewezen, maar is ook niet onmiddellijk evident. Wiskunde, rekenen en logica zijn

formele kennisterreinen die nauw samenhangen met de werking van ons brein en niet zozeer steunen op waarneming.

Levensloop

Schopenhauer (1788 – 1860) groeide op in een koopmansfamilie met Hollandse wortels. Zijn ouders namen hem op vijftienjarige leeftijd mee op een reis door Europa. Hij werd vooral getroffen door het lijden en de menselijke wreedheid die hij overal ontwaarde. In 1805 kwam zijn vader dodelijk ten val in een pakhuis. Mogelijk was het zelfmoord. Zijn moeder, Johanna, behoorde tot de kring rond Goethe in Weimar, en Schopenhauer leek in Goethe een vervangende vaderfiguur te zoeken. Het kwam echter snel tot een breuk tussen de twee zelfbewuste geesten, al is Schopenhauer

Goethe zijn leven lang blijven bewonderen.

Na een afgebroken medicijnenstudie aan de universiteit van Göttingen ging Schopenhauer filosofie studeren aan de universiteit van Berlijn ("Het leven is een hachelijke onderneming; ik heb besloten het door te brengen met erover na te denken"). In 1818 kwam zijn hoofdwerk, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, uit, waarin hij, naar eigen zeggen, niet alleen reeds alles had beweerd wat hij de mensheid te melden had, maar ook het wereldraadsel definitief had opgelost. Het werk werd voornamelijk met stilzwijgen beantwoord.

In 1819 vond hij het tijd worden ook eens praktisch in het leven te staan. Om die reden solliciteerde hij met succes naar een plek als privaattoespreker voor wijsbegeerte aan de universiteit van Berlijn; hij werd als zodanig geen hoogleraar, maar ontving gages van de studenten die zijn colleges bezochten. Uiteraard was hij vast van plan de filosofische tijdgeest (Hegel) eens flink uit te dagen en op zijn nummer te zetten. Als docent roosterde hij zijn colleges moedwillig in op de tijden dat de populaire en invloedrijke Hegel doceerde, met als gevolg dat nagenoeg niemand Schopenhauers colleges bezocht. Zijn loopbaan als docent duurde slechts één zomersemester. Na diverse omzwervingen vestigde hij zich in 1833 te Frankfurt. Zijn werken zouden voortaan worden opgeluisterd met bloemrijke tirades tegen de filosofieprofessoren, met name Hegel en de hegelianen.

Wat hij de rest van zijn leven schreef diende enkel ter illustratie en bevestiging van zijn hoofdwerk, waarvan in 1844 een tweede deel verscheen. Tegen het einde van zijn leven verschaften de in *Parerga und Paralipomena (aansluitingen en weglatingen)* verzamelde verhandelingen hem plotseling aanzienlijke roem. De toegankelijkheid van dit werk en de weinig succesvolle revoluties van 1848 zullen hieraan hebben bijgedragen.

De wereld als wil en voorstelling.

Schopenhauer wijst als de grond van de werkelijkheid de wil aan (kracht, streven, energie...). Je zou kunnen zeggen: 'zijn is willen'. Schopenhauer maakt in 1859 nog net de publicatie mee van het boek van Darwin over het ontstaan van de soorten, de evolutietheorie. Darwin was een bewonderaar van Schopenhauer. Opvallend is dat de 30-jarige Schopenhauer in zijn hoofdwerk een wil beschrijft die sterke overeenkomsten vertoont met de wil van de evolutietheorie.

Voor Schopenhauer bestaat de werkelijkheid uit wil en voorstelling.

1. Voorstelling: dat is de wereld van de verschijnselen; de fenomenale wereld van Kant. De wereld die in feite het resultaat is van de combinatie van zintuiglijkheid en denken (op basis van de twee aanschouwingsvormen tijd en ruimte en de 12 categorieën). Schopenhauer is ook een volgeling van Kants denken. Deze waarneembare wereld noemt Schopenhauer de empirische realiteit. Schopenhauer laat van de twaalf categorieën alleen de causaliteit over (oorzaak en gevolg) en noemt dat 'het principe van de toereikende grond'. Kortom alles heeft een rede.

2. De wil is het 'an sich' van Kant, de voor ons onkenbare wereld die achter de wereld van de verschijnselen ligt. Althans volgens Kant. Schopenhauer meent toch het 'an sich' te kunnen benaderen, nl. via het eigen lichaam. Als ik mijn hand uitstrek (buitenkant) dan kan ik die als verschijnsel waarnemen in tijd en ruimte (voorstelling), maar ik kan dat tegelijk ervaren, voelen (binnenkant). Voelen is hier dus een vorm van kennen. De wil is de onzichtbare *achterzijde* van alle voorstellingen. Wat voel ik dan: hartstochten, driften, lusten, pijn. Hier komt de blinde wil naar voren. Niet helemaal blind, want de wil wil zichzelf handhaven. Mijn lichaam als intieme aanwezigheid bij mijzelf vormt nu de sleutel om te komen tot de ontdekking van de wil. Zoals het bij mij is, zo mag ik veronderstellen dat het bij anderen is. Niet alleen bij ander mensen, maar ook in de natuur, bij dieren en planten....kortom de wereld wordt geregeerd door een blinde, strevende kracht.

Schopenhauer beredeneert vervolgens dat de wil buiten tijd en ruimte staat en geen causaliteit heeft, want de wil staat buiten de wereld van de voorstelling en diens ordenende structuur. Daarom is de wil tijdloos, eeuwig, blind, stuurloos...zonder grond.

Hoe verhoudt de wil als grond van de werkelijkheid zich tot onze vrije wil? Wij zijn ons bewust van de wil, zoals die zich aan ons toont in hartstocht, begeerte, streven etc. Daarmee kunnen we ook tegen die wil ingaan, hetgeen een vrije wil veronderstelt. Dat is ook het advies dat Schopenhauer ons geeft, zeer tegen de ideeën van Nietzsche in. Kort gezegd: zeg maar NEE tegen het leven (de wil). Daarin sluit Schopenhauer aan op boeddhisme, waarmee hij overigens bekend was. Ook vertoont dit wel overeenkomst met Spinoza.

Onthechting is misschien een mooiere term dan NEE zeggen. NEE zeggen kan ook via compassie, via religie in het algemeen en ook kun je via de kunst (even) ontsnappen aan de wil.

Speelt ontwikkeling voor Schopenhauer dan geen rol. Jawel, hij raadt ons aan ons zo te ontwikkelen dat we uit de greep van de blinde wil in ons blijven. Maar hij is een aards pessimist en koestert weinig illusies. Om met zijn eigen woorden te spreken: "Het egoïsme regeert de wereld. Het leven is een kort oponthoud tussen twee keer niets. En als het voornaamste en meest directe doel van ons leven niet het lijden is, dan is ons bestaan het meest zinloze te wereld."

Voor 29 januari staat op het programma: Wil tot macht, Moraal, De grote stijl, Tijd en vrijheid. Voor Nietzsche is moraal uiteindelijk een vorm van 'Wil tot macht'. Stof tot nadenken wellicht?

Groet,

Hans Beuk